

Liliana ROTARU

**„... O ȘCOALĂ CE NE-AR ÎNTOARCE LA ORIGINI” –
ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN
MINISTERIATUL LUI NICOLAE MĂTCAȘ**

Jumătatea de secol în care românii basarabeni au fost încartiruiți în regimentul comunist, statul sovietic a reușit să creeze în RSS Moldovenească o rețea exhaustivă de instituții de învățământ de toate nivelele, tipurile și formele și să impună un sistem educațional de tip sovietic. Pe lângă misiunea pragmatică de a pregăti elevii și studenții pentru viață și activitate profesională exclusiv în cadrul statului sovietic, sistemul educațional din RSS Moldovenească era subordonat imperativelor de deznaționalizare, rusificare și de creare a omului nou – *homo sovieticus*. Republica Moldova, independentă politic de la 27 august 1991, a moștenit acest sistem de învățământ și toate „metehnele” lui sovietice, inclusiv centralizarea excesivă și monopolizarea educației; uniformitatea structurilor educaționale la toate nivelurile; subordonarea completă a învățământului față de autoritățile de sovietice și de partid; un control ideologic riguros din partea partidului comunist al structurii și conținutului programelor de studii, al tehnologiilor educaționale și al vieții elevilor, studenților și personalului didactic și științifico-didactic; deznaționalizarea și militarizarea deghizată a învățământului; lipsa atenției educaționale față de anumite grupuri sociale, religioase și etnice; utilizarea tehnologiilor pedagogice autoritare și neglijarea creativității elevilor, studenților și profesorilor, deznaționalizarea învățământului¹ și multe altele care au imprimat sistemului educațional din RSS Moldovenească de la sfârșitul anilor '80 un caracter anchilozat și inflexibil, puternic ideologizat și îndoctrinat, dezvoltând un formalism de proporții, propriu de altfel întregii societăți către apusul Uniunii Sovietice. Eliminarea și depășirea acestor reminiscențe, dar și a altor cusururi ale sistemului de învățământ sovietic, cărora li s-au adăugat altele – inerente devenirii statului Republica Moldova și învățământului național, s-a produs într-un timp îndelungat și se mai produce sub anumite aspecte și în prezent.

¹ Raportul național asupra dezvoltării umane în Republica Moldova – 1995. UNDP, Chișinău, 1995, p. 43.

Un rol semnificativ în eliminarea și depășirea moștenirii sovietice în sistemul educațional din Republica Moldova l-a avut echipa de la Ministerul Științei și Învățământului, condusă în perioada 1990-1994 de profesorul universitar, filologul și publicistul Nicolae Mătcaș¹. În cercetarea ce urmează, ne propunem să identificăm și analizăm contribuția ministrului Nicolae Mătcaș la restabilirea școlii naționale și la conectarea învățământul moldovenesc la experiența mondială, în baza documentelor inedite din arhivele naționale, publicistica perioadei, interviurile pe care le-au oferit Nicolae Mătcaș, dar și personalitățile cu care a făcut istorie.

Renașterea națională a basarabenilor deținuți în „închisoarea sovietică a popoarelor” l-a găsit pe Nicolae Mătcaș la Catedra de limbă și literatură moldovenească a Facultății de Filologie din cadrul Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Pentru că publicase în anii 1988-1989 mai multe studii și articole în care și-a exprimat atitudinea față de soarta limbii basarabenilor, reputația și competența l-au propulsat în anul 1988 în funcția de Secretar al *Comisiei interdepartamentale pentru problemele istoriei și perspectivele dezvoltării limbii moldovenești* pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, o comisie care a recunoscut statutul de limbă de stat al limbii

¹ Nicolae Mătcaș (născut la 27.04.1940, în Crihana Veche, jud. Ismail) – profesor universitar, filolog, publicist, om de stat, poet. Doctor în filologie (1967), profesor universitar, Doctor Honoris Causa al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1993); Profesor Honoris Causa al Universității din București (1994). Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova (1962). Lector la Catedra de limbă română a Universității de Stat din Moldova (1962-1964). Între anii 1964 și 1967 a făcut studii postuniversitare la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg. Decan al Facultății de Litere a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, șef al Catedrei de limba și literatura română (1967-1987). A contribuit la elaborarea și aprobarea legilor privind statalitatea limbii române pe teritoriul Republicii Moldova și revenirea ei la grafia latină. Secretar al Comisiei interdepartamentale pentru problemele istoriei și perspectivele dezvoltării limbii naționale; membru al grupului de lucru pe lângă *Comisia pentru știință și învățământ* pentru elaborarea proiectelor de legi în problemele limbii ș.a. Este unul dintre fondatorii revistei „Limba Română”, Chișinău (1991). Din 1995 este angajat la Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului din România, Serviciul României de Pretutindenii (1995-2007). Este autorul lucrărilor științifice: *Introducere în lingvistică* (în colab., 1980); *Lingvistica generală* (în colab., 1984); *Coloana infinită a graiului matern* (File din marea bătaie pentru limba română în Basarabia, în colaborare cu Ion Dumeniuk, 1990); *De la grotesc și sublim* (1993); *Român mi-i neamul, românesc mi-i graiul* (1998); *Româna corectă* (2000) ș.a.

române, unitatea de limbă moldo-română și a votat pentru necesitatea revenirii la grafia latină.

După „revoluția lingvistică” din august 1989, când începea de fapt lupta adevărată și extrem de dificilă pentru învățarea limbii române, pentru însușirea regulilor de vorbire și de scriere, Nicolae Mătcaș, singur sau împreună cu profesorul și lingvistul Ion Dumeniuk, s-a implicat cu entuziasm, dedicație și febrilitate în acțiunile de implementare a legilor lingvistice, elaborând zeci de studii și articole științifice și publicistice, a prezentat zeci de lecții, conferințe, dialoguri la radio și televiziune, toate care azi pot fi catalogate drept *File din marea bătălie pentru limbă*¹.

Între anii 1990 și 1994 stă la cârma Ministerului Științei și Învățământului al Republicii Moldova, funcție pe care o deține în cele trei guverne succesive – Mircea Druc, Valeriu Muravschi, Andrei Sangheli. Ministrul Mătcaș a impulsionat atât de hotărât (radicalizat chiar) reformele sistemului de educație încă sovietic, încât pe parcursul ministeriatului lui (dar și un timp după) ele păreau a fi ireversibile. Nici măcar guvernările agrariene și comuniste nu au putut să oprească procesul de fructificare a reformelor inițiate la începutul anilor '90 de Ministerul Științei și Învățământului al Republicii Moldova.

Activitatea ministeriatului lui Nicolae Mătcaș s-a consumat într-o perioadă de răscruce a istoriei noastre, când toate trebuiau schimbate și primenite în învățământul moldovenesc.

Sistemul educațional moldovenesc, conducerea căruia a preluat-o Nicolae Mătcaș în ajunul proclamării independenței Republicii Moldova, păstra structura și conținutul școlii sovietice, care se afla în plină reformă (1988), fiind format dintr-un învățământ general cu trei trepte: școala primară, secundară incompletă și secundară, respectiv patru, nouă și 11 ani de studii. Un an suplimentar în școala primară trebuia să reducă volumul de muncă și presiunea asupra copiilor, facilitând formarea abilităților de bază (scriere, citire și numărare) și asimilarea ulterioară a științelor². După școala primară copiii urmau, în mod obligatoriu, școala secundară incompletă (clasele 5-9) – numită și școala de nouă ani, care avea misiunea de a soluționa problema pregătirii generale pentru muncă

¹ Elena Ungureanu. Nicolae Mătcaș: „Ce-i viața mea, la drept, decât o carte”, în: Nicolae Mătcaș: *Risipă și măsură: Biobibliografie* (coord. Lidia Kulikovski), Chișinău, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2020, p. 19.

² А.В. Овчинников, О реформе советской школы 1984 года, в: *Пространство и время*, № 4(18), 2014, сс. 190-194.

și a crea o bază solidă pentru studiile medii sau profesionale în diferite instituții de învățământ. După absolvirea acestui nivel, se puteau înscrie în clasele 10-11 ale școlii secundare (medie), fie puteau admite în instituții de învățământ profesional: școala profesională-tehnică sau colegiu (instituție de învățământ mediu de specialitate) – instituții care aveau o dublă misiune: de a oferi cunoștințe aprofundate despre elementele de bază ale științelor și, în același timp – de a-i învăța pe elevi una dintre profesiile de masă. Absolvenții școlilor medii, profesionale secundare aveau dreptul să accedă în instituții de învățământ superior – institute sau universități. Din punct de vedere cantitativ, acest sistem era reprezentat în RSS Moldova (anul de învățământ 1990-1991) prin 1579 de școli generale (inclusiv 79 de școli primare, 561 de școli secundare incomplete și 936 școli medii), 107 școli profesional-tehnice, 50 de tehnicumuri (colegii) și 9 instituții de învățământ superior, inclusiv institute și o universitate¹.

Fără a schimba radical fundamentele structurii sistemului de învățământ sovietic în RSS Moldova, restructurarea gorbaciovistă și mișcarea națională de la sfârșitul anilor '80 a determinat și primele încercări modeste și puerile de distanțare de învățământul ideologizat și îndoctrinat sovietic, de restabilire a unor elemente ale învățământului tradițional românesc și de conectarea a învățământului moldovenesc la experiența mondială. Doar că hotărârile autorităților moldovenești din domeniul învățământului nu reflectă încă la sfârșitul anilor '80 vreo independență decizională, acestea doar punând în aplicare directivele Moscovei. Astfel, prin ordinul ministrului Învățământului Public al RSS Moldovenești din 23 mai 1988 examenele de promovare a claselor a IV-a și a IX-a la disciplinele *Istoria URSS* și *Științe sociale* au fost anulate. A fost anulat și examenul de absolvire a școlii medii la *Istoria URSS* (perioada contemporană), absolvenților înregistrându-li-se în tabelul reușitei nota medie pe anii de studii². În acord cu politica națională a restructurării, Ministerul Învățământului dispune „îmbunătățirea studierii limbilor naționale în școlile în care studiază copii de etnie găgăuză și bulgară”, ordonând introducerea disciplinei *Limba maternă*

¹ Economia națională a Republicii Moldova. Anuar statistic, 1991, Chișinău, 1992, pp. 163-164.

² *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (ANRM), Fond (F.) 2991, inventar (inv.) 1, dosar (d.) 1, filă (f.) 87.

(găgăuză și bulgară) din clasa I¹, editarea revistei științifico-metodice „Limba și literatura moldovenească”², introducerea studierii „limbii moldovenești” în școala rusă din clasele primare³, editarea, în baza documentelor conferinței a XIX de partid⁴, a unui suport didactic „Pagini din istoria Moldovei” și anunțarea concursului pentru elaborarea Manualului de istorie a RSSM pentru clasele a IX-X-a⁵, a dispus instituirea bursei „Ion Creangă” pentru studenții Institutului Pedagogic de Stat din Chișinău⁶. De asemenea, ministerul organizează în anul 1989 primul festival folcloric pentru copii, recomandând ca în repertoriul colectivelor care vor concura să fie incluse lucrări din creația și tradiția populară, „cântece etnice [...], balade, cântece istorice, lirică populară” și altele⁷. Iar după adoptarea legilor cu privire la limbă și alfabet, ministerul a organizat cursuri pentru diferite categorii de angajați în învățământul public „pentru studierea alfabetului și ortografiei limbii moldovenești cu grafie latină”⁸, a aprobat un program nou pentru disciplina școlară „Istoria Moldovei” și a recomandat utilizarea ei începând cu anul de învățământ 1989-1990⁹, a realizat „unele măsuri de trecere la predarea în în limba moldovenească în școlile profesionale, medii de specialitate și cele superioare”¹⁰. Cea mai mare parte a documentelor emise de Ministerul Învățământului Public al RSS Moldovenești la sfârșitul anilor '80 (ordine, dispoziții, hotărâri ale Colegiului și altele) comportă un caracter profund executiv, ministerul nu manifestă inițiativă și doar pune în aplicare de cele mai deseori hotărâri ale CC al PCM și ale Biroului CC al PCM, fără a le dezvolta în contextul transformărilor din viața social-politică a republicii. Deciziile flegmatice nu au produs schimbările așteptate, altfel încât chiar și Colegiul Ministerului Învățământului Public al RSS Moldovenești era silit să recunoască că „nu s-a ajuns la o rețea optimă a instituțiilor de învățământ în conformitate cu componența

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 1, ff. 266-268.

² *Ibidem*, d. 2, f. 8.

³ *Ibidem*, ff. 26-27.

⁴ Conferința a XIX-a a PCUS a avut loc la Moscova, la 28 iunie-1 iulie 1988 și a adoptat cinci rezoluții, inclusiv „Despre relațiile interetnice”, care a contribuit la o schimbare fundamentală a sistemului politic al statului sovietic.

⁵ ANRM, F. 2991, inv. 15, d. 3, f. 70-72.

⁶ *Ibidem*, d. 152, f. 281.

⁷ *Ibidem*, d. 5, ff. 44-46

⁸ *Ibidem*, d. 153, ff. 136, 141-142, 152-156; ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 157, ff. 106-118.

⁹ *Ibidem*, d. 154, f. 89.

¹⁰ *Ibidem*, f. 75.

națională” în mai multe raioane și localități, „planul de înmatriculare a studenților în instituțiile de învățământ superior cu instruirea în limba moldovenească a fost îndeplinit cu doar 60 la sută”, și în anul 198 „continuă practica completării grupelor mixte în care instruirea se face, de regulă, în limba rusă”¹, iar păstrarea instituțiilor de învățământ mixte „duce la constrângerea folosirii limbii moldovenești”² și alte metehne ale sistemului educațional din republică.

Fiind profesor la o catedră care pregătea profesori pentru școala generală, proaspătul ministru era conștient de starea învățământului din RSS Moldova³ și într-un interviu acordat ziarului „Făclia” în august 1990, 1990, menționa că a preluat o moștenire grea, inclusiv „o mulțime de școli bilingve”, „construcții de școli în delăsare”, „școli suprapopulate în orașe”, „planuri și programe învechite”, „lacune grave în asigurarea cu manuale și cu materiale didactice”, „biblioteci școlare cu rafturile goale”, școli conduse de persoane „din cauza cărora suferă generații de elevi”, „un zid între școala din România și școala din Moldova”, instituții de învățământ subordonate „diferiților stăpâni, unele – direct Moscovei”, cadre didactice „necorespunzătoare postului”, o Academie de Științe națională și izolată de instituțiile de învățământ superior și multe altele⁴.

Ministeriatul lui Nicolae Mătcaș cunoaște două etape succesive și complementare, prima dintre care s-a consumat de la preluarea mandatului de ministru la 5 iunie 1990 și până la 27 august 1991 – ziua proclamării independenței Republicii Moldova. A fost o etapă în care „multora le era frică să semneze simple texte de adeziune”⁵ la idei sau acțiuni ale mișcării naționale, în timp ce ministrul Mătcaș, manifestând curaj și demnitate, emitea ordine și dispoziții prin care readucea în școala din Republica Moldova limba și literatura română și Istoria Românilor, valorile culturii și tradițiile naționale de care fusese

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 154, f. 77.

² *Ibidem*, f. 76.

³ În conformitate cu Legea Sovietului Suprem al RSS Moldova nr. 75-XII din 5 iunie 1990 *Cu privire la introducerea unor modificări în Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldovenești*, RSS Moldovenească a fost redenumită în RSS Moldova („Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului RSS Moldova”, 1990, nr. 6,7, pp. 334-335).

⁴ *Făclia*, vineri, 31 august, 1990, p. 8.

⁵ Nicolae Mătcaș. *Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări*. Selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantog, Chișinău, „Limba Română” PP SRL, 2011 (Tipogr. „Serebia” SRL), p. 14.

înstrăinați românii basarabeni de către regimul sovietic. Cea de a doua etapă a ministeriatului lui Nicolae Mătcaș începe după declararea independenței Republicii Moldova și durează până la demisionarea lui la 5 aprilie 1994. „Noutatea spiritului are nevoie de libertate, de aer larg”, susținea Vasile Pârvan în 1919 în prelegerea de inaugurare a anului universitar la Cluj, iar ministrul Mătcaș a exploatat o plenitudine de oportunități pe care le-a oferit „aerul larg” al independenței, activitatea Ministerului cunoscând în această etapă o intensitate deosebită și pe plan intern, și pe cel extern.

Numit în funcția de ministru al Științei și Învățământului al RSS Moldovenești la 5 iunie 1990¹, Nicolae Mătcaș, își dă cu toată conștiinciozitatea poverii pe care și-o asumă, Ordinul cu nr. 1 din 15 iunie 1990 prin care dispune: „începând cu ziua de azi intru în exercițiul funcției de ministru al științei și învățământului public”². Toate trebuiau preschimbate în învățământul moldovenesc, or, pe lângă perestroika învățământului școlar, a celui profesional tehnic și superior, reforme începute de guvernul de la Moscova la sfârșitul anilor '80 și care încă „trebuiau” continuate, or RSS Moldova mai era parte a imperiul sovietic, mișcarea națională în plină desfășurare și entuziasmul românilor basarabeni suscitată de primele victorii obținute prin aprobarea legilor cu privire la funcționarea limbilor și cu privire la „revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, impuneau anumite ajustări ale politicilor educaționale a ministerului unei republici încă unionale.

Nicolae Mătcaș și-a început ministeriatul prin inițierea unor măsuri care să asigure aplicarea continuă a hotărârii Colegiul Ministerului din 6 septembrie 1989 *Despre sarcinile imediate privind realizarea hotărârilor sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de legislatura a 11-a în sistemul învățământului public*. Pentru a asigura studierea „limbii pe baza grafiei latine în instituțiile de învățământ de toate tipurile”³, la începutul lunii iulie 1990, ministerul ordonă autorităților republicane și locale din subordine „să întreprindă acțiuni concrete” privind divizarea claselor de elevi și a grupelor de studenți mai mari de 25 de persoane în subgrupe pentru eficientizarea studierii „limbii și literaturii moldovenești”⁴. De asemenea, continuă, dar

¹ Veștile Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, nr. 6, 7, 1990, p. 332.

² ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, f. 1.

³ *Ibidem*, d. 157, ff. 112-113.

⁴ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 209, ff. 220-221.

cu mai multă intensitate, activitatea de elaborare și tipărire a manualelor, majoritatea numite anterior „de limbă moldovenească” și doar manualul pentru clasa a VII-a, avându-i autori pe I. Matcovschi și N. Mățaș a fost numit „Limba maternă” în școala națională¹. O altă grijă importantă a ministrului era „restructurarea predării istoriei Moldovei”. O hotărâre în acest sens fusese aprobată de Colegiul ministrului încă în 21 noiembrie 1989, dar a rămas neexecutată. La 13 iulie 1990, ministrul Mățaș semnează ordinul prin care dispune crearea unor „noi colective de autori pentru elaborarea manualelor de istorie” pentru școala generală și pentru studenții „facultăților neistorice ale instituțiilor de învățământ superior”, invitând istorici de renume de la Universitatea de Stat din Moldova (Pavel Parasca, Ion Eremia, Ion Niculiță, Valentin Tomuleț, Anatol Țăranu și alții), de la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” (Gheorghe Postică) și de la Institutul de Istorie al AȘM (Vitalie Văratic, Andrei Eșanu și alții), care trebuiau să depună manuscrisele până la 1 ianuarie 1991². Pentru urgentarea elaborării manuscriselor și editării manualelor de istorie, ministrul Mățaș invită în calitate de autori specialiști notorii de la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” de la Iași, precum Nicolae Ursulescu, Nelu Zugravu, Vasile Neamțu, Ioan Caproșu, Gheorghe Platon, Ioan Agrigoroaie și alții. Iar ordinul de desemnare a componenței colectivelor de autori, semnat la 3 aprilie 1991, consemnează titlul „Istoria Românilor (pe perioade)”, fără a evita denumirea, așa cum s-a făcut anterior³.

Un loc important în promovarea inițiativelor și reformelor îl aveau revistele din subordinea ministrului: „Pedagogul”, „Limba noastră”, „Ab ovo”, „Noi”, „Florile dalbe”. La începutul anului 1991, Colegiul ministrului constată în urma unei evaluări că unele reviste nu-și realizează misiunea: unele pentru că sunt conduse de persoane care nu cunosc limba română, altele pentru că personalul nu deține suficiente competențe profesionale și, în cele din urmă, revista „Pedagogul” „nu are nicio concepție”⁴. Membru al Colegiului ministerial, Anatol Ciobanu propune să revistele „Pedagogul” și „Limba noastră” „să pună accentul în primul rând pe limbă, deoarece până astăzi mulți învățători nu știu de ce zicem „Limba noastră română”, de ce la Universitate s-a deschis catedra

¹ *Ibidem*, d. 211, ff. 206-207.

² *Ibidem*, d. 215, ff. 14-15.

³ *Ibidem*, d. 336, ff. 111-112.

⁴ *Ibidem*, d. 218, ff. 19-20.

„Limba română” și, de asemenea, lingvistul propune ca revistele să fie redenumite: prima „Revista de pedagogie și psihologie” și cealaltă – „Limba română în școală”. Deși ministrul Mătcaș i-a replicat profesorului de la Universitate că „este vorba de lucru, dar nu numai de denumire”, ulterior, referindu-se la revista „Limba noastră”, susține că „denumirea nu este reușită, deoarece nu poate fi „Limba noastră” predată de pedagogul moldovean în clasele ruse”¹.

Inițiativele și acțiunile ministrului Mătcaș erau dictate de crezul său „Român mi-i neamul, românesc mi-i graiul”² și de faptul vrea să făurească o școală care să ne întoarcă la rădăcini. În acest sens, ministrul a transformat în dominante ale transformării școlii moldovenești procesele de desovietizare, dezideologizare, depolitizare, demilitarizare, de revenire la tradițiile unui învățământ național românesc și de sincronizare a lui cu învățământul dintr-o Românie pornită în direcția europeanizării.

Procesul de revenire la învățământul tradițional l-a realizat paralel cu desovietizarea sistemului educațional, curățând ca Hercule grajdurile lui Augias, sistemul de infiltrațiile ideologice, politice și militare sovietice și a realizat în acest sens mai multe acțiuni chiar până la destrămarea Uniunii Sovietice. Astfel, după adoptarea *Decretului cu privire la puterea de stat*³ la 27 iulie 1990, act ce a fundamentat principiile dezideologizării puterii, depolitizării instituțiilor de învățământ și separării puterilor în stat, Ministerul Științei și Învățământului a inițiat un proces intens și complex de acțiuni de dezideologizare și depolitizare a sistemului educațional moldovenesc.

Anticipând decretul Președintelui Republicii Moldova din 22 august 1991 prin care au fost suspendate toate structurile organizatorice ale partidelor politice, organizațiilor obștești și mișcărilor în masă în organele de stat, instituțiile și organizațiile republicii⁴, Nicolae Mătcaș emite la 21 august 1990 dispoziția *Despre depolitizarea și*

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 218, f. 20.

² Nicolae Mătcaș. *Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări*. Selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantoș, Chișinău: „Limba Română” PP SRL, 2011, pp. 21-31.

³ Decret cu privire la puterea de stat nr. 201 din 27.07.1990, în : *Veștile*, 1990, nr. 8.

⁴ Decretul Președintelui Republicii Moldova privind suspendarea structurilor organizatorice ale partidelor politice, organizațiilor obștești și mișcărilor în masă în organele de stat, instituțiile și organizațiile republicii nr. 164 din 22 august 1991, în: *Monitorul oficial*, 1991, nr. 11-12, pp. 83-84.

deideologizarea în instituțiile de învățământ și educație din subordinea Ministerului Științei și învățământului din RSS Moldova, prin care dispunea lichidarea oricărei organizații de partid, comsomoliste și pionierești în instituțiile de învățământ, de educație și în cele de cercetări științifice din subordinea ministerului, precum și excluderea textelor cu orientare politică din manuale, or instituțiile de învățământ, educația și instruirea nu mai pot evolua în baza „unei singure ideologii, promovate de un singur partid cu un sistem totalitarist de comandă”¹. Decizia ministrului Mătcaș a provocat o reacție înverșunată a CC al PCM, autoritatea de partid considerând că ministrul și-a depășit atribuțiile și că până la adoptarea unei legi cu privire la organizațiile de partid, această dispoziție este prematură. Iar Eugen Sobor, secretar al CC al PCM, supărat că deciziile Ministerului au determinat ieșirea din partid a unui număr mare de învățători, a interpellat procuratura ca să verifice legalitatea dispoziției ministrului².

Doar că la 9 ianuarie 1991 Ministerul continuă demontarea arhitecturii ideologice a învățământului și educației moldovenești și suspendă examenul de absolvire a instituțiilor de învățământ mediu de specialitate la disciplina *Științele sociale*, începând cu anul de studii 1990/1991³. Dispune apoi excluderea din planul de învățământ, începând cu anul academic 1991/1992, a disciplinelor *Științele sociale; Economie politică; Bazele ateismului științific; Bazele marxism-leninismului; Bazele eticii și esteticii marxiste; Istoria PCUS; Bazele cunoștințelor filosofice* și înlocuirea lor cu disciplinele *Istoria Românilor, Omul și societatea, Etică și estetică*⁴ și alte discipline care vor umaniza și democratiza educația și vor contribui la formarea personalității cu „cuget uman, credință umană, simțire umană”⁵. Prin același ordin, ministrul suspendă examenul „de stat” la *Bazele marxism-leninismului*, completând șirul acțiunilor de dezideologizare inițiat prin anularea examenului de absolvire a instituțiilor de învățământ superior la *Istoria*

¹ ANRM, F. 2991, inv. 10, d. 336, ff. 113-114.

² Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), F. 51, inv. 73, d. 157, f. 46.

³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, f. 144.

⁴ *Ibidem*, d. 334, ff. 20-21.

⁵ *Ibidem*, d. 339, ff. 81-87.

PCUS (25 octombrie 1990¹) și a examenului de absolvire în instituțiile de învățământ medii de specialitate la *Științele sociale*².

Rămânând consecvent pe pozițiile sale și crezând ferm că „credința în noțiunea de valoare și adevăr nu mai poate fi modelată de pe pozițiile unei singure ideologii, promovate de un singur partid cu un sistem totalitar de comandă”, dar constatând totodată că Dispoziția nr. 14 din 21 august 1990 cu privire la depolitizarea și dezideologizarea în instituțiile de învățământ și educației nu se implementează sau se implementează trunchiat, Ministerul revine la 4 aprilie 1991 cu un nou ordin prin care dispune depolitizarea, dezideologizarea și departinizarea tuturor instituțiilor de învățământ, de educație și de cercetare din subordinea Ministerului. Ministerul dispune conducătorilor tuturor instituțiilor de învățământ din subordinea sa să excludă din conținutul manualelor textele cu orientare politică, să interzică folosirea tuturor materialelor intuitive și ilustrative cu conținut propagandistic menit să formeze și să cristalizeze în mintea copiilor o viziune unilaterală asupra lumii înconjurătoare și să lichideze toate organizațiile de partid, comsomoliste și pionierești din instituțiile de învățământ, de educație și în cele de cercetări științifice³.

De asemenea, în acord cu hotărârea prezidiului Parlamentului Republicii Moldova din 25 august 1991 *Cu privire la lichidarea urmărilor propagandei ideologiei comuniste*⁴, Ministerul Științei și Învățământului dispune instituțiilor de învățământ de toate nivelurile să demonteze și depoziteze în termeni foarte scurți „toate monumentele, ansamblurile sculpturale, busturile, basoreliefurile etc. ce țin de ideologia comunistă și propagarea unei pseudoistorii a poporului nostru”, să schimbe denumirile instituțiilor de învățământ ce reflectă ideologia comunistă (tip „Pavlic Morozov”, „Boris Glavan”, „A. Belski” etc.) și să adapteze denumirile lor la tradițiile istorico-culturale autohtone, să retragă din uz toate piesele „ce țin de simbolica veche”, materialele „de propagandă vizual-ilustrativă (pancarte, standuri, portrete etc.) cu caracter ideologic comunist” și să le înlocuiască cu simbolica de stat a Republicii Moldova și „cu material ilustrativ menit să educe respectul și dragostea față de neam și istoria lui, simțul demnității naționale, să

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, f. 116.

² *Ibidem*, f. 144

³ *Ibidem*, d. 336, ff. 113-114.

⁴ *Ibidem*, d. 338, ff. 183-184.

cultive valori general-umane”. De asemenea, se ordona „reexaminarea expozițiilor permanente ori provizorii din sălile de muzeu din instituțiile de învățământ de toate tipurile și reamenajarea lor în spiritul aspirațiilor poporului spre suveranitate și independență” și mai ale a fondurilor bibliotecilor instituțiilor de învățământ¹. Deși, la prima vedere, ordinul ministrului indica asupra unor schimbări/transformații formale, acestea vor exalta și impulsiona elementele naționale din învățământul moldovenesc spre alte schimbări și îi vor determina să accepte mai ușor reformele de sistem, realizate ulterior de Ministerul Științei și Învățământului Republicii Moldova. De asemenea, eliminarea simbolurilor comuniste din spațiile publice, din materialele și activitățile didactice, va contribui la dezideologizarea educației și la depolitizarea ei, precum și la fundamentarea unei educații a copiilor și tinerilor bazată pe valorile și tradițiile naționale.

Pe lângă eliminarea influenței și reprezentării PCUS din instituțiile de învățământ, depolitizarea a presupus și reabilitarea persoanelor care au fost repressate de partidul comunist în procesul de monopolizare a puterii și de consolidare a regimului. Până la adoptarea Legii nr. 1225 din 08-12-1992 privind *reabilitarea victimelor represiunilor politice*, Ministrul Mățaș a întreprins acțiuni de reabilitare morală a persoanelor din învățământul superior, studenți și profesori, care au fost victime ale regimului sovietic, și mai ales, victime ale politicii de deznaționalizare².

În baza deciziei Comisiei pentru problemele de Drept a Sovietului Suprem al RSS Moldova despre reabilitarea morală a persoanelor care au suferit de pe urma politicii de deznaționalizare și de despiritualizare a poporului român din Moldova în perioada anilor '70-'80 ale, ministrul

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 343, ff. 183-184.

² Prin Dispoziția nr. 73 din 26 noiembrie 1990, ministrul Mățaș dispune reabilitarea a 34 de persoane (cadre didactice și doctoranzi) din Institutul Politehnic „Serghei Lazo”, care au fost eliberate din funcții pe criterii ideologice: 20 de cadre didactice care, și-au ascuns originea socială sau au exprimat atitudini amurale și apolitice. Prin ordinul nr. 66 din 28 februarie 1991, ministrul revine la practica de reabilitare morală a persoanelor din sistemul de învățământ și ordonă să se extindă conținutul Dispoziției nr. 73 din 26 noiembrie 1990 asupra tuturor persoanelor care s-au adresat Comisiei pentru problemele de Drept și Ministerului Științei și Învățământului al RSS Moldova. Ministrul obligă rectorii Vasile Calmuțchi de la Institutul Politehnic din Chișinău, pe Boris Melnic, rectorul USM, Ion Borșevici, rectorul Institutului Pedagogic din Chișinău să creeze comisii de reexaminare a motivelor eliberării neîntemeiate din funcție a 74 de persoane (ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 117-118).

Nicolae Mătcaș emite câteva dispoziții pentru reabilitarea studenților și profesorilor din instituțiile de învățământ superior. Astfel, prin Dispoziția nr. 73 din 26 noiembrie 1990, Ministerul dispune reabilitarea a 34 de persoane (cadre didactice și doctoranzi) din Institutul Politehnic „Serghei Lazo”, care au fost eliberate din funcții pe criterii ideologice, inclusiv 20 de cadre didactice care „si-au ascuns originea sociala sau au exprimat atitudini amorale si apolitice”.

După apariția articolului „Cum vâna PCM naționaliști”, publicat în ziarul „Făclia”, nr. 3 din 18 ianuarie 1991, ministrul consemnează că „a crescut considerabil numărul persoanelor care își vor reabilita numele și-și doresc ridicat la nivel de onoare spiritul demnității naționale oprimat de politica partidului comunist conducător”. Rezumând cele relatate în articolul din „Făclia”, prin ordinul nr. 66 din 28 februarie 1991, ministrul revine la practica de reabilitare morală a persoanelor din sistemul de învățământ și ordonă să se extindă conținutul Dispoziției nr. 73 din 26 noiembrie 1990 asupra tuturor persoanelor care s-au adresat Comisiei pentru problemele de Drept și Ministerului Științei și Învățământului al RSS Moldova. Ministrul obligă pe Vasile Calmuțchi¹, rector al Institutului Politehnic din Chișinău, pe Boris Melnic², rector al Universității de Stat din Moldova și pe Ion Borșevici³, rectorul Institutului Pedagogic din Chișinău să creeze comisii de reexaminare a motivelor eliberării neîntemeiate din funcție a 41 de persoane de la Institutul Politehnic din Chișinău și 3 persoane de la Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău⁴.

Ministrul Mătcaș dispune rectorilor instituțiilor nominalizate să anuleze ordinele de eliberare neîntemeiată din funcție a persoanelor din listele de mai sus începând cu anul 1970 și să restabilească (la dorința fiecărei persoane) în funcția pe care o deținuse persoanele care au fost suspectate de naționalism, apolitism, antisovietism, anticomunism și altele. De asemenea, ordinul indica asupra necesității de recuperare a „disconfortului și potențialului moral pierdut timp de 20 de ani de persecuție și să găsească modalități de exprimare a compasiunii pentru

¹ *Vasile Calmuțchi* (1985-1992) – rector al Institutului Politehnic din Chișinău în perioada anilor 1988-1992.

² *Boris Melnic* (1928-2012) – rector al Universității de Stat din Moldova în perioada 1974-1992.

³ *Ion Borșevici* (1929-2011) – rector al Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău în perioada 1975-1992.

⁴ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 117-118.

consecințele activității sistemului și regimului comunist în domeniul politicii naționale. Rectorii erau responsabili să „introducă rectificări de rigoare în carnetul de muncă al fiecărui om eliberat din funcție din motive neîntemeiate”, „să stabilească persoanele de conducere a tuturor subdiviziunilor instituțiilor care au realizat politica de deznaționalizare, de umilire și de înrobire morală și să-i tragă la răspundere conform legii”¹. Iar în termen de o lună de la semnarea ordinului, ministrul cerea rectorilor să demonstreze că au adus la cunoștința colectivelor profesionale conținutul ordinului și să raporteze Ministerului și adresanților vizați despre acțiunile întreprinse. Totodată, ministrul consemnează că „reabilitarea juridică a persoanelor din lista de mai sus este de competența organelor de drept civil”, totuși dându-le o satisfacție morală celor dintâi. În ce măsură ordinul ministrului Mătcaș a fost executat nu se cunoaște, or în arhive deocamdată nu a fost descoperit vreun raport, scrisoare, notă informativă din partea instituțiilor de învățământ superior sus-numită, iar colegii de USM, membri ai senatului la începutul anilor '90, nu-și amintesc despre vreo ședință a Senatului universitar, sau despre vreun eveniment raportat la reabilitarea morală a persoanelor indicate în Ordinul ministrului Mătcaș².

Ministrul Matcaș era ferm convins că școala moldovenească transformată de sovietici într-un poligon și un teren de instrucțiune pentru Ministerul Apărării, trebuie și demilitarizată. Și primul pas în această direcție a fost să vină cu o inițiativă, acceptată și aprobată de Guvernul RSS Moldova la 16 august 1990 despre excluderea din planul de învățământ preuniversitar a disciplinei „Pregătirea militară”³. Începând cu anul 1990/1991 disciplina a fost scoasă din orar, iar conducătorii militari au fost disponibilizați din școală. Unitatea de conducător militar din școlile republicii a fost înlocuită cu cea de psiholog. Și nici pentru că nicio instituție de învățământ superior din RSS Moldova nu forma psihologi școlari, ministrul dispune înființarea în anul de învățământ 1990/1991 a unei catedre de psihologie la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” care să pregătească „specialiști psihologi școlari (75 de persoane anual) [...] selectați din rândul învățătorilor cu studii superioare în urma unei probe de diagnostică a capacităților profesionale

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 119.

² *Ibidem*, d. 335, ff. 20-20 vs; d. 337, f. 65.

³ *Ibidem*, d. 215, f. 48; Făclia, vineri, 31 august, 1990. pp. 8-9.

și la recomandarea direcțiilor raionale și orășenești ale învățământului public”¹. De asemenea, în anul academic 1990/1991 la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” se deschidea specialitatea „Istorie și psihologie” pentru a asigura toate unitățile de învățământ cu specialiști-psihologi². Tot în scopul demilitarizării, pregătirea militară în instituțiile de învățământ superior devenea o disciplină și o activitate facultativă, iar catedrele militare de la Universitatea de Stat din Moldova și de la Institutul Politehnic din Chișinău au fost transferate în subordinea Ministerului Afacerilor Externe al RSS Moldova³. În aceeași ordine de idei se înscrie și închiderea de la 29 august 1990 a școlii-internat speciale cu studierea aprofundată a limbii ruse și de pregătire militaro-sportivă intensă a elevilor. Foștii audienți ai acestei școli au fost transferați în școli militare cu studierea în limba română⁴. De asemenea, între timp, guvernul Druc înființase prin Hotărârea din 17 august 1990 *Academia Națională de Poliție „Ștefan cel Mare”*, o instituție care urma să pregătească în limba română cadre naționale și să consolideze bazele juridice ale statului suveran⁵.

Ministrul Mătcaș a dispus punerea în corelație a programelor școlare moldovenești cu cele românești la mai multe discipline școlare⁶, dar mai ales a conținuturilor la disciplinele „Limba și literatura română” și „Istoria Românilor”. A introdus studierea obligatorie în școlile de stat a limbii române și a monitorizat și verificat calitatea predării și nivelul de cunoștințe de limbă română a elevilor, iar atunci când comisiile de evaluare au stabilit în iunie 1993 că acestea „nu sunt la nivel”, a obligat direcțiile responsabile ale Ministerului să elaboreze în termen de o lună un mecanism de soluționare a problemei pregătirii cadrelor de limbă română pentru alolingvi, să găsească posibilități de pregătire mai bună a învățătorilor pentru clasele primare și să se identifice posibilități de „a

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 40, 48.

² *Ibidem*, f. 49.

³ *Ibidem*, d. 215, f. 135.

⁴ *Ibidem*, f. 54.

⁵ Hotărârea nr. 276 din 17 august 1990 a Guvernului RSS Moldova cu privire la înființarea Academiei Naționale de Poliție și restructurarea actualelor instituții de învățământ din sistemul Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldova, în: „Făclia”, vineri, 14 septembrie 1990, pp. 14-15.

⁶ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 626, ff. 214-215. Începând cu anul de învățământ 1993/1994, învățământul preuniversitar de fizică în clasa a VII-a și în primul an de liceu din instituțiile cu limba română de predare au trecut la programe și manuale elaborate în România.

promova politica statului în domeniul studierii limbii române în instituțiile de învățământ de toate nivelele”, de pregătire și perfecționare a cadrelor didactice¹. De asemenea, a dispus să se includă cu începere de la 1 iunie 1994 , examene de promovare la limba română în instituțiile preuniversitare alolingve la clasele a V-VII-a și în clasa a X-a și examene de absolvire în clasa a IX-a și a XI-a, precum și să se asigure în mod prioritar școlile alolingve cu manuale și altă literatură didactică și artistică în limba română². Pentru a asigura integrarea în viața socială a specialiștilor alolingvi absolvenți ai instituțiilor de învățământ profesional preuniversitar și universitar, ministrul Mătcaș dispune trecerea la predarea disciplinelor de profil la toate specialitățile în limba română și după posibilitate și a disciplinelor socio-umaniste, începând cu 1 septembrie 1994. Pentru a asigura succesul acestei întreprinderi și a extinde posibilitățile de însușire fără obstacole a disciplinelor de specialitate în limba română, obligă directorii și rectorii să folosească „orele facultative și a celor de rezervă din planurile de învățământ” pentru pregătirea lingvistică a elevilor și studenților³. Apoi a anunțat mulțumiri rectorilor și directorilor de instituții de învățământ care au implementat cu succes legislația lingvistică și a aplicat „mustrare” directorilor care au „tărăgănat trecerea la limba de stat și grafia latină”, sau au dat dovadă de „lipsă de discernământ în selectarea cadrelor de dirijare în dependență de posedarea limbii de stat”, calificând acțiunile lor drept „act de boicotare a legii despre limba de stat”⁴. În primăvara anului 1993, inițiază o atestare a nivelului de cunoaștere a limbii române de către persoanele care au frecventat cursurile în perioada 1989-1993 și care trebuie să-și exercite obligațiile de funcție în limba română⁵ – una dintre dispozițiile pentru care agrarienii îi vor grăbi plecarea din funcția de ministru al Științei și Învățământului.

Tot în ministeriatul lui Nicolae Mătcaș a fost introdusă și studierea obligatorie a „Istoriei Românilor” și a cursului integral de literatură română, a fost mărit numărul de ore pentru predarea lor. Ministrul a insistat pe folosirea în învățământ a glotonimului „limba română” pentru limba oficială a Republicii Moldova și a etnonimului

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 626, f. 319.

² *Ibidem*, f. 320.

³ *Ibidem*, d. 628, ff. 41-42.

⁴ *Ibidem*, d. 628, ff. 6-7.

⁵ *Ibidem*, d. 630, f. 88.

„popor român” pentru denumirea populației majoritare¹; a contribuit la derusificarea învățământului național și a atribuit limbii ruse din școlile nonruse de pe teritoriul republicii a statutului de limbă străină, care poate fi studiată opțional; a contribuit la alimentarea bibliotecilor școlare cu carte în limba maternă. De asemenea, a inițiat o fructuoasă colaborare cu Ministerul de resort din România, reușind să asigure cu manuale și suport didactic adiacent școlilor din Republica Moldova, a creat colective comune de autori din România și Republica Moldova pentru elaborarea manualelor și a înlesnit plecarea a mii de tineri basarabeni la studii în România și nu numai.

În șirul multitudinii de acțiuni de desovietizare și revenire la tradițiile învățământului național se înscriu și reformele ce urmăreau refacerea fundamentală a structurii sistemului educațional din RSS Moldova-Republica Moldova și revenirea lui la sistemul clasic al învățământul preuniversitar organizat în trei nivele de școlarizare – primar, gimnazial și liceal. A fost o reformă „din mers” și aplicată punctat, or, în lipsa cadrului legislativ-normativ schimbările se produceau prin asumarea răspunderii de către ministru și în condițiile coexistenței școlilor de tip sovietic cu cele noi. După cum mărturisea el însuși, din ordinul ministrului Mătcaș au fost deschise peste 50 de licee și tot atâtea gimnazii², a încurajat transformarea unor școli generale de tip sovietic în gimnazii și licee, mizând pe curajul și entuziasmul unor directori și profesori din orașele și raioanele republicii, care de multe ori erau penalizați și persecutați de autoritățile locale și de partid. Dosarele din arhive vin să confirme mărturiile ministrului. Astfel, printr-un singur ordin din 1 octombrie 1990 a dispus reorganizarea școlii medii tehnico-profesionale nr. 102, a tehnicumului industrial-economic, Combinatului de producție nr.1 din Chișinău în licee și înființarea Liceului tehnic republican de microelectronică și tehnică de calcul în componența Institutului Politehnic din Chișinău, a Liceului republican de informatică în componența Universității de Stat din Moldova și a Liceului real-umanist „Vasile Alecsandri” la Chișinău, a Liceului teoretic la Călărași³. La începutul anului 1991, mai multe școli de cultură generală au fost

¹ Nicolae Mătcaș. Am vrut să ajungem și noi la acea oră astrală! în: *Oameni ai cuvântului: Culegere de articole științifice*, coord. Aurelia Hanganu. Chișinău: S.N., 2020, pp. 154-155.

² *Ibidem*, p. 156.

³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 74-76.

reorganizate în licee (școala medie moldovenească nr. 1 din Chișinău – în Liceul româno-francez „Gheorghe Asachi”; școala medie nr. 11 – Liceul româno-englez „Ion Creangă”; școala medie rusă nr. 3 și gimnaziul nr. 2 au fost reorganizate în liceul teoretic „Dimitrie Cantemir”) și au fost înființate liceele Mircea Eliade (cu studierea aprofundată a limbii engleze), „Mihail Kogălniceanu” (cu studierea aprofundată a limbii germane) și Liceul „Dante Alighieri” (cu studierea aprofundată a limbii italiene)¹. În aceeași ordine de idei, Ministerul a mai deschis, pentru prima dată, după 1944, licee cu studierea avansată a unor limbi străine, în care anterior elevii de naționalitate română nu aveau acces² și a dispus închiderea școlilor mixte, pe care ministrul le numea „monumente ale urâtului”. În anul de studii 1990/1991 rețeaua de licee s-a extins și s-au deschis licee și în orașele Bender, Cahul, Comrat și Leova. De asemenea, s-a modificat și structura școlilor și contingentul de elevi: s-au deschis 25 de școli cu predarea în limba română, iar numărul școlilor cu predare în limba rusă s-a redus cu 4 unități. De asemenea, au fost restructurate două școli moldo-române³. Ministrul solicita inspectorilor generali din raioane și orașe să prezinte rapoarte trimestriale „privind reorganizarea instituțiilor de învățământ mixte”, să creeze condiții propice și să supravegheze cu strictețe respectarea legislației lingvistice, plasând accentul de pe indicatorii cantitativi pe cei calitativi⁴.

Tot pentru conectarea învățământul moldovenesc la tradiția românească și „la experiența mondială”, Ministerul Științei și Învățământului a propus și Guvernul Druc a aprobat la 16 august 1990 hotărârea cu privire la introducerea sistemului de zece puncte în aprecierea cunoștințelor în toate tipurile de instituții de învățământ din RSS Moldova⁵. De asemenea, pentru că știința psihologică și pedagogică trebuie renovată în acord cu „concepția școlii naționale”, Ministerul Științei și Învățământului al RSS Moldova creează o comisie de experți pentru „analiza profundă a activității științifice a institutului de Cercetări

¹ *Ibidem*, d. 334, ff. 35-36.

² *Calendar Național 2020* / Biblioteca Națională a Republicii Moldova; aut. : Valeria Matvei, Natalia-Maria Șveț, Maria Ciobanu [et al.] ; colegiul red. : Iurie Colesnic [et al.], Chișinău, Primex.com, 2019, p. 165.

³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 294, f. 1.

⁴ *Ibidem*, d. 628, ff. 8-9.

⁵ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 60-61.

Științifice în domeniul pedagogiei”, comisie care trebuia să raporteze însuși ministrului rezultatele evaluării¹.

Recunoscând într-un interviu dat ziarului „Făclia” încă la începutul mandatului că „Fără o lege cu privire la învățământul public din RSS Moldova suntem cu mâinile legate”², ministrul Mățcaș s-a implicat în acțiuni de „îndreptare” a legilor sovietice referitoare la învățământ. Astfel, la 17 octombrie 1990 creează o Comisie condusă de ministrul adjunct Inochentie Baltag, pentru a revizui „toate hotărârile și alte acte normative ale organelor puterii de stat ale Uniunii RSS și ale RSS Moldova referitoare la învățământul din Moldova de până la 23 iunie 1990”. Comisia Baltag urma să prezinte până la 1 noiembrie 1990 o listă a actelor juridice unionale și republicane care, în urma ratificării de către Sovietul Suprem al RSS Moldova a legilor URSS, vor asigura funcționarea optimală a Ministerului Științei și Învățământului al RSS Moldova³.

Pentru așezarea legilor și normelor referitoare la învățământ și educație pe fundament românesc și european, echipa Ministerului a fost angajată încă înainte de proclamarea independenței Republicii Moldova⁴, într-o acțiune de elaborarea a unei legi a învățământului, care să stabilească noi obiective ale educației. Proiectul de *Lege cu privire la învățământ* a fost definitivat după proclamarea independenței și a fost prezentat Parlamentului Republicii Moldova la 16 ianuarie 1992⁵. Legea trebuia să reflecte „politica independentă în domeniul învățământului” a Republicii Moldova, învățământul fiind declarat prioritate națională și trebuia „bazat pe însușirea valorilor spirituale universale în strânsă legătură cu istoria, cultura și tradițiile naționale”⁶. Menționând în „expunerea de motive privind elaborarea Legii învățământului” că „regimul totalitar a creat un sistem static, lipsit de posibilitatea de dezvoltare” și a „denaturat însăși menirea școlii de a educa și instrui, a

¹ *Ibidem*, f. 99.

² *Făclia*, vineri, 30 august 1990, p. 9.

³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 97-98.

⁴ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 336. Prima variantă a proiectului Legii Învățământului a fost elaborată de un colectiv de autori, condusă de viceministrul Inochentie Baltag și a fost pus în discuție publică începând cu luna octombrie 1990, fiind publicat în ziarul „Făclia” din 1 februarie 1991. Proiectul a fost aprobat de Colegiul Ministerului Științei și Învățământului la 25 aprilie 1991.

⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, ff. 147-149.

⁶ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 150.

introdus un control rigid asupra formării conștiinței copilului în creștere, modelându-l după un șablon comun, general”¹, autorii proiectului își propuneau să demonteze „sistemul administrativ de comandă în învățământ” și falsitatea pseudopincipiilor egalitarismului, a ideii că „toți copiii sunt capabili să asimileze programa școlii medii de cultură generală”, să pună capăt tradiției de „promovare dintr-o clasă în alta a copiilor care nu reușesc”, „luptei pentru note mari” și altor practici încetățenite în școala sovietică care au condus la „scăderea catastrofală a nivelului învățământului”².

Autorii proiectului au intenționat în fiecare dintre capitolele *Legii* să renunțe la principiile și structura, la tradițiile și conținuturile învățământului sovietic, declarând că „învățământul nu poate fi supus unor doctrine politice, ideologice sau religioase” și că „educația și instruirea” au drept scop formarea intelectuală, morală, estetică și fizică „a unei personalități libere și creatoare, aptă de a se încadra în diverse domenii de activitate”³. Astfel, proiectul de Lege statua principiul depolitizării (departidizării) drept unul fundamental pentru noua școală, în instituțiile publice de educație și învățământ fiind interzisă funcționarea „structurilor organizaționale ale partidelor sau mișcărilor social-politice” și orice intruziune ideologică⁴.

De asemenea, noua *Lege* trebuia să garanteze dreptul la studii în limba română în instituțiile de învățământ publice și al „naționalităților conlocuitoare” de a studia în limba maternă, dar în conformitate cu principiul școlii naționale monolingve, în care instruirea să fie bazată pe cultura și tradițiile naționale⁵. Limba română trebuia să devină „probă obligatorie la examenele de absolvire a instituțiilor de învățământ liceal și secundar general [...] și la admiterea în instituțiile de învățământ superior”⁶.

Deși, conform proiectului sursa principală de finanțare a sistemului de învățământ rămânea bugetul de stat, noile realități ale economiei de piață au determinat legiuitorul să prevadă și surse suplimentare de finanțare, precum veniturile din contracte de prestări

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 339, f. 81.

² ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 335.

³ *Ibidem*, ff. 180-181.

⁴ *Ibidem*, ff. 182, 337.

⁵ *Ibidem*, f. 337.

⁶ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 182.

servicii de cercetare și instruire cu întreprinderi, instituții etc., taxe de studii și din alte activități cu caracter științific și material legate de procesul instructiv-educativ. Proiectul a legiferat învățământul privat¹, dreptul instituțiilor din învățământul liceal și superior de a înmatricula elevi și studenți contra taxă de studii, dreptul statului de a acorda credite anuale studenților din instituțiile de învățământ superior, precum și dreptul instituțiilor de învățământ superior și a celor de cercetare științifică de a înființa licee pentru „copii supradotați”².

Toate prevederile menționate mai sus trebuiau implementate într-un șir de instituții de învățământ, structurate într-o arhitectură ramificată, care încerca „să împace” anumite elemente din structura sovietică cu altele, care proveneau dintr-o tradiție românească și europeană. Astfel, se proiecta un sistem de învățământ, organizat pe nivele și cicluri, inclusiv învățământul preșcolar; învățământul primar (clasele a 1-4), învățământul secundar general; secundar profesional și superior profesional. Nivelul secundar general păstra școala secundară generală de rând cu gimnaziile și școala secundară completă (clasele a X-XI) alături de liceu (clasele a X-XII), doar că elevii din licee, după susținerea examenului de bacalaureat aveau dreptul de a se înscrie în învățământul superior, iar absolvenții școlilor secundare – să participe la concursul de admitere în învățământul superior sau de a se înscrie în învățământul secundar profesional. Școlile secundare complete urmau să fie lichidate după o perioadă de tranziție.

Este interesant faptul că autorii proiectului de *Lege* au păstrat instituțiile de învățământ mediu de specialitate din sistemul sovietic, totodată preluând din sistemul occidental pentru denumirea lor termenul de „colegii”. Păstrând principiile de organizare și studii ale tehnicurilor, inclusiv dreptul elevilor din colegii de a admite în învățământul superior după susținerea examenelor de bacalaureat, colegiile au fost poziționate drept ciclul I de „învățământ superior profesional”³. În ce privește învățământul universitar, acesta era organizat în universități, academii și conservatoare, astfel renunțându-se la sistemul de școli superioare de tip sovietic (institute), dar alături de învățământul cu frecvență, se păstrau și formele de organizare a studiilor

¹ *Ibidem*, f. 175.

² *Ibidem*, ff. 181-182, 186, 283.

³ *ANRM*, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 189.

de tip sovietic – învățământul seral și cu frecvență redusă. Admiterea în învățământul superior purta de asemenea amprenta specifică „perioadei de tranziție”¹: astfel, dacă posesorii de diplome de bacalaureat se puteau înscrie în universități, absolvenții școlilor secundare generale erau admiși în urma susținerii unor probe de concurs.

O reminiscență a învățământului superior sovietic din perioada perestroicii târzii² era și organizarea învățământului cu frecvență în două trepte: prima treaptă cu o durată de 2-3 ani urma să asigure o pregătire teoretică fundamentală, iar absolvenții acestei trepte, deținători de certificate de studii superioare generale, puteau să aceadă la treapta a doua sau să se înscrie la o specializare de 1-1,5 ani în vederea obținerii unei diplome și a calificării de specialist cu studii superioare profesionale”. Cât privește treapta a doua – cu o durată de 3-4 ani, trebuia să asigure „studii aprofundate de specialitate”, iar absolvenții, care susțineau și o lucrare de licență, obțineau o diplomă de „specialist cercetător” și titlul de „licențiat universitar”³.

Spre deosebire de vechiul sistem, învățământul postuniversitar⁴ se realiza prin studii de doctorat de 3 ani și printr-un „stagiul de magistr” de 2-3 ani. În ambele cazuri studiile se încheiau prin susținerea unei teze de doctorat, fie de master, titlul de magistr considerându-se titlu științific și era o precondiție pentru a accede la doctorat, deși legiuitorul

¹ Legea trebuia să intre în vigoare începând cu anul de învățământ 1991/1992, iar prevederile Legii trebuiau implementate treptat, astfel instituindu-se o perioadă de tranziție de cinci ani. În perioada de tranziție puteau funcționa paralel cu instituțiile de învățământ nou și cele care au funcționat până la intrarea în vigoare a legii.

² Pentru detalii: *Istoria Universității de Stat din Moldova*, Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et al.] ; red. șt.: Ion Niculiță, Chișinău, CEP USM, 2016, pp. 393-394.

³ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 191.

⁴ Cele mai importante discuții asupra învățământului postuniversitar au fost purtate de Ministerul Științei și Învățământului cu Academia de Științe, care considera „inacceptabil de a schimba sistemul de pregătire și atestare a cadrelor științifice de gradul superior”. AȘM considera că „ar fi o greșeală să devalorificăm gradele științifice existente de candidat în științe și doctor în științe”. „Negând treapta superioară a gradelor științifice existente, nu vom obține nimic mai mult decât o devalorificare a gradelor științifice. Gradul de magistr propus în proiectul de Lege este inferior celui de candidat în științe [...] Alt aspect al acestei probleme este procedura de decernare a gradelor științifice și a celor de conferențieri și profesori. Conferirea titlurilor onorifice de orice colectiv științific ori facultate duce la devalorificarea lor. Socotim necesară formarea unui comitet special din savanți iluștri care să supravegheze decernările de grade de tipul organului cunoscut VAC cu participarea activă a AȘM (ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, ff. 317-318).

nu indică expres acest fapt în proiect¹. Proiectul „revoluționa” și domeniul titlurilor științifice și didactice, declarând drept titluri științifice pe cele de „licențiat universitar”, „magistru”, „doctor”, „doctor cum laude” și drept grade didactice pe cele de „conferențiar universitar” (în locul termenului sovietic „docent”) și „profesor universitar”, dar indicând că „nu se acordă spor de salariu pentru titlurile științifice și didactice”².

De asemenea, proiectul legifera sistemul decimal de evaluare a elevilor și studenților, existența unor planuri și programe alternative, inspecția școlară și atestarea cadrelor didactice pentru definitivare în învățământ, confirmare în funcție, acordare de grade și titluri, fixarea salariilor și a sporurilor salariale, atestarea instituțiilor de învățământ pentru acordarea categoriei, autonomia instituțiilor de învățământ superior și altele. Păstrând mai multe reminiscențe ale sistemului de învățământ sovietic, în ce privește organizarea și conducerea sistemului, care rămânea unul excesiv de centralizat, cu multe atribuții de control ale Ministerului Învățământului și Științei al Republicii Moldova, proiectul era considerat unul „revoluționar” și a trecut prin nenumărate redacții, ca într-un sfârșit agrarienii să îl respingă în Parlament, pentru că „e prea românesc” și pentru a folosi, așa cum își amintea regretatul Petru Soltan³, pentru „a-l doborî din funcție pe ministrul Nicolae Mătcaș”⁴.

Tergiversarea adoptării *Legii învățământului*, faptul că „multe instituții de învățământ superior își desfășoară activitatea pe vechi, ignorând în mod conștient inițiativele lansate de minister” și „calitatea pregătirii cadrelor cu studii superioare [...] demult nu mai satisface pe nimeni” în condițiile trecerii la economia de piață, a determinat echipa ministrului Mătcaș să inițieze în vara anului 1991 „o reformă a învățământului superior”⁵. *Conceptia învățământului superior din Republica Moldova*, propusă spre aprobare autorităților statului,

¹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 192.

² ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 348, f. 195.

³ *Petru Soltan* (29 iunie 1931, Coșnița, raionul Dubăsari, RSS Ucraineană – d. 15 iulie 2016, Chișinău) – matematician, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei (1992), membru de onoare al Academiei Române (2003), deputat în Parlamentul Republicii Moldova (1990-1994). Profesor și șef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova.

⁴ Petru Soltan, Culoarea sufletului omului Nicolae Mătcaș, în : „*Limba Română. Revistă de știință și cultură*”, 2010, nr. 3-4, XX. <https://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=877> (accesat la 3.XI.2021)

⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 369, f. 4.

prevedea mai multe acțiuni care urmau să se îndeplinescă într-o „etapă de tranziție” de 5 ani. Autorii *Concepției* (Inochentie Baltag și Ștefan Tiron), reiterau necesitatea organizării învățământului superior pe cele două cicluri (expusă în proiectul *Legii învățământului*) și stabilirea conținutului în fiecare ciclu în funcție de gradul de pregătire al absolvenților școlii secundare, de „cerințele vieții și ale științei, de nivelul tehnologic, economic, cultural al societății”, dar și de standardele europene, or „cine dorește să ajungă în casa europeană și să se simtă confortabil acolo, egal între egali, trebuie să-și alinieze toate structurile sale la structurile celorlalți membri”¹. Documentul prevedea și o „comasare a specialităților existente”, care erau prea multe și prea specializate pentru Republica Moldova și impuneau cheltuieli iraționale; renunțarea la „institute” ca formă de organizare a învățământului superior și schimbarea denumirii (prin acceptarea unor denumiri utilizate universal, cum ar fi academii, universități și conservatoare) și conținutului instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova; subordonarea tuturor instituțiilor de învățământ superior Ministerului Științei și Învățământului din Republica Moldova; încadrarea unor licee, școli normale, colegii în cadrul unor instituții de învățământ care să constituie drept „bază de pregătire a tineretului pentru învățământul superior”; dezvoltarea unităților de cercetare științifică în cadrul instituțiilor de învățământ superior care să va permite „integrarea cercetărilor științifice cu activitatea de pregătire a cadrelor”, dezvoltarea științei universitare și reducerea investițiilor publice în Academia de Științe; decongestionarea normei didactice a personalului științifico-didactic, or „supraîncărcarea cadrelor didactice [...] a avut drept rezultat o atitudine superficială față de cursuri...” și „o influență negativă asupra calității pregătirii cadrelor; dezvoltarea bazei materiale a învățământului superior și înnoirea utilajelor și echipamentelor didactice și științifice a universităților și altele”².

În principiu, instituțiile de învățământ superior au susținut propunerile autorilor *Concepției*, dar, în mare parte au fost puse în practică doar cele care țineau de formă și mai puțin cele care se refereau la conținut. Astfel, pentru crearea unui sistem unitar al învățământului superior în Republica Moldova, Guvernul implementează unele

¹ *Ibidem*, f. 8.

² ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 369, ff. 8-13.

recomandări: de la 1 iulie 1992 Institutul Pedagogic de Stat „Alec Russo” din Bălți a fost reorganizat în Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți; Institutul Pedagogic de Stat „Taras Șevcenko” din Tiraspol în Universitatea de Stat din Tiraspol; și Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău „Ion Creangă” din Chișinău în Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău¹, iar de la 15 aprilie 1993 și Institutul Politehnic „Serghei Lazo” din Chișinău a fost reorganizat în Universitatea Tehnică din Moldova². De asemenea, în cadrul unor instituții de învățământ superior au fost create sau afiliate acestora un șir de instituții de învățământ secundar general sau secundar profesional. Astfel, au fost create licee teoretice în cadrul universităților de la Bălți, Tiraspol și a Universității Pedagogice de Stat din Chișinău. Tot la Bălți a fost fondată Școala Normală a Universității de Stat „Alec Russo”, iar Școala Normală „Alexe Mateevici” din Chișinău a fost afiliată Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Tot în cadrul celei din urmă universități a fost creat Liceul de Arte Plastice³.

În ce privește ideea „ciclurilor” universitare, aceasta a fost apreciată de experți și administrațiile universităților drept una „progresistă și demnă de susținut”, dar nu și posibil de implementat în viitorul apropiat, or, „nu vom avea un număr suficient de absolvenți ai liceelor, colegiilor, școlilor normal etc.”, „necesită o pregătire fundamentală” etc. 4. Cele mai multe critici la adresa *Concepției* au venit, firește, din partea AȘM, care considera „inacceptabilă [...] teza despre micșorarea alocațiilor bugetare pentru Academia de Științe, [...] ideea subordonării tuturor instituțiilor de învățământ superior unui singur organ de stat, [...] reducerea considerabilă a numărului de specialități” și altele⁵.

Trecând peste anumite limite ale reformelor din învățământ de la începutul independenței Republicii Moldova, trebuie să menționăm că „noutățile”, pe care le promovau și le realizau, erau deseori peste puterea și capacitatea de a le înțelege și a le accepta a celor cărora li se adresau. Astfel, în contextul discuțiilor proiectelor de legi și concepții ale învățământului, mediul academic din Republica Moldova a inițiat

¹ *Ibidem*, d. 354, f. 147.

² ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 626, f. 99.

³ *Ibidem*, F. 2848, inv. 38, d. 354, f. 148.

⁴ *Ibidem*, d. 369, ff. 15-16.

⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 369, ff. 16-17.

„dezbateri neoficiale” cu privire la modul de angajare și eliberare din funcție a rectorilor instituțiilor de învățământ superior, ca cei din urmă să fie numiți prin decretul Președintelui Republicii. Nu dispunem de probe care să confirme sau care să infirme faptul că rectorii „sub scutul decretului și sub paravanul autonomiei universitare” ar fi trecut peste limitele permise de cadrul normativ, dar reacția oficială a lui Nicolae Mățaș lasă impresia că ministrul mai rămânea uneori prizonier al cutumelor sovietice. Într-o adresare către Guvernul Republicii Moldova, ministrul Mățaș regretă că „foarte mulți conducători [ai instituțiilor de învățământ superior – *n.n.*] tind în genere să iasă de sub orice control [...] sub pretextul luptei împotriva totalitarismului și dictaturii” și, contrar principiului autonomiei universitare și democratizării pe care le promova, inclusiv în documentele de politici, ministrul susține că „atât timp cât există ministerul ca organ suprem executiv de stat în domeniul învățământului, atâta timp toate instituțiile ierarhic inferioare împreună cu administrația lor trebuie să fie subordonate și să dea seama în fața Ministerului”¹.

„Revoluțiile” ministrului Mățaș nu au găsit susținere nici măcar din partea celor cărora li se adresa în primul rând – profesorii. El însuși recunoaște într-un interviu din 30 ianuarie 2020, că a fost necesară o muncă enormă de explicare, dezghiocând pas cu pas intențiile reformelor pe care le promova și convingându-i de beneficiile pe care aveau să le culeagă². Iar Vlad Pâslaru, unul dintre colegii ministrului Mățaș la minister își amintește că „În anul demarării procesului de atestare a cadrelor didactice, unii funcționari de la minister au agitat învățătorii împotriva ministrului și a conceptului de atestare, iar unii din echipa sa chiar au profitat obraznic de cumsecădenia sa, punând începutul corupției care azi domină învățământul la scară națională³.

Nici atât nu au fost înțelese și îngăduite reformele de către oponenții politici, care ajungând la putere în februarie 1994, l-au destituit, pentru că „a românizat învățământul moldovenesc” și pentru că „a reetnizat tânăra generație de copii și adolescenți din Basarabia”⁴.

¹ *Ibidem*, f. 85.

² Nicolae Mățaș. Am vrut să ajungem și noi la acea oră astrală! în: *Oameni ai cuvântului: op. cit.*, pp. 155-156.

³ Vlad Pâslaru. Nicolae Mățaș, profesorul, savantul, ministrul..., în: „*Timpul*”, 16 aprilie 2010.

⁴ Nicolae Mățaș. Am vrut să ajungem și noi la acea oră astrală! *op. cit.*, p. 154.

Ziarul „Pământ și oameni”, organ al Partidului Democrat Agrar din Moldova, publica la 11 septembrie 1993 o declarație în care Comisia pentru știință și învățământ a Parlamentului și Ministerul Științei și Învățământului erau acuzate de tentativa de a reetniza pe toate căile conștiința elevilor și a studenților.

Nicolae Mătcăș și-a exercitat mandatul de ministru într-o perioadă complexă și dificilă a istoriei Republicii Moldova. Republica suverană, apoi independentă, începând cu anul 1991, trecea printr-o criză economică și socială crasă, peste care s-a suprapus o criză politică și un război pentru independență, care periclitau integritatea și existența statului, securitatea cetățenilor, dar și procesul educațional, de care era personal responsabil. Deși credea că „cârpește marea cu valurile”¹, a trebuit să-și disocieze eforturile și să reușească să acopere o multitudine de provocări ale momentului în care noul înfrunta vechiul, iar vechiul nu se lăsa dus.

Astfel, când dispozițiile separatiste ale locuitorilor regiunii din stânga Nistrului și a găgăuzilor, alimentate în mare măsură de elitele din Rusia² au erupt într-o situație excepțională în raioanele de sud ale Republicii Moldova în octombrie 1990, Ministerul a trebuit să se preocupe de securitatea elevilor și cadrelor didactice, suspendând temporar procesul de instruire și educației în instituțiile de învățământ și deplasând funcționari ministeriali pentru a contribui la „normalizarea situației pe teritoriul raioanelor din stânga Nistrului”³, iar după consumarea stării excepționale a înființat un centru de dirijare și coordonare a acțiunilor de creare „a condițiilor de deplasare în raioanele transnistrene a grupelor de pedagogi, experți, informatori în probleme de istorie, limbă, cultură, relații interetnice”⁴, care să pacifice locuitorii regiunii și, în mod special, cadrele didactice, elevii și studenții.

După izbucnirea Războiului din Transnistria, ministrul Mătcăș, alarmat de faptul că 172 de școli medii, 12 școli medii de specialitate, 50% din colectivul Școlii Normale din Tighina, 16 școli (din 22) tehnico-profesionale, 2 licee au fost forțate să treacă sub jurisdicția secesioniștilor politici, se adresează Guvernului Republicii Moldova să „ia sub protecție

¹ *Făclia*, vineri, 30 august, 1990. p. 9.

² Nicolai Țveatcov. Consolidarea politică regională în raioanele de sud ale Republicii Moldova: realități și perspective, în: *Moldoscopie*, 2014, nr.2 (LXV), p. 120.

³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, ff. 87-88, 103.

⁴ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 215, f. 129.

colectivul de pedagogi și studenți ai Universității din Tiraspol”, care este supus amenințărilor și atacurilor din partea secesioniștilor¹. Totodată, ministerul își asumă responsabilitatea și dispune inspectoratelor școlare raionale din dreapta Nistrului și conducătorilor instituțiilor de învățământ să acționeze în comun cu organele autoadministrării locale, pentru asigurarea cazării, alimentației și încadrării elevilor din familiile refugiaților în procesul de instruire și educație în instituțiile respective și să contribuie la soluționarea problemelor de plasare în câmpul muncii a cadrelor didactice din zona de conflict². Iar din anul de studii 1992-1993 instituțiile de învățământ din Republica Moldova vor aloca anual câte 7-10% din locurile la admitere pentru candidații din raioanele din stânga Nistrului și din zona de conflict³.

Criza economică care însoțea tranziția Republicii Moldova la economia de piață și dificultățile cu care se confruntau mai ales angajații în sectorul bugetar au produs un reflux important de personal didactic din învățământul de toate nivelele și treptele și o situație critică în asigurarea instituțiilor de învățământ cu cadre didactice pedagogice. Primăria municipiului Chișinău informa ministerul la începutul anului 1992 despre un deficit de 800 de profesori și atenționa autoritatea de stat numărul lor se va reduce în anul respectiv și mai mult din cauza numărului mare de persoane care se vor pensiona (cca 400 de cadre didactice) și a migrației cadrelor în alte profesii ca rezultat al salarizării insuficiente și restante (cadrele didactice cheltuiau doar pentru hrană 70-80% din salariu, iar procurarea combustibilului pentru încălzire în sezonul rece costa 2-3 salarii lunare), a scăderii nivelului de viață și a măsurilor nepopulare ale guvernului⁴. Deficitul de personal pedagogic rămânea actual și pentru școlile rurale, care în anul 1991/1992 rămâneau cu peste 1900 de posturi neacoperite⁵. În aceste condiții, Ministerul Științei și Învățământului a insistat pe lângă guvern, reușind de multe

¹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 369, ff. 185-185 vs; F. 2991, inv. 14, d. 492, ff. 10-11; d. 488, f. 73. Prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 9 iulie 1992, Universitatea de Stat din Tiraspol a fost evacuată în orașul Chișinău, iar prin ordinul ministrului Măcaș din 15 iulie 1992 a fost localizat provizoriu în clădirea Școlii Normale „Alexe Mateevici” și în căminele Colegiului Tehnico-Profesional Unional din Chișinău.

² ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 488, ff. 45-46.

³ *Ibidem*, f. 55.

⁴ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 369, ff. 21-22, 41, 43. Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova a propus la începutul anului 1992 să anuleze serviciile comunale gratuite acordate lucrătorilor din sferele învățământului, medicinei și culturii.

⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 369, f. 37.

ori, cu cereri de mărire a salariilor angajaților din învățământ¹, de dublare și indexare a burselor elevilor, studenților și doctoranzilor, de acordare a compensațiilor pentru hrană studenților și elevilor care nu primeau bursă, de reducere cu 50% a costului biletului de călătorie în transportul public² și de păstrare a unor privilegii, pe care Ministerul Finanțelor propunea să le anuleze, or bugetul public nu le putea suporta³.

Un alt fenomen, care a stingherit activitatea ministrului Mătcaș la începutul anilor '90 era cel al delapidării bunurilor de stat, al înstrăinării bunurilor instituțiilor de învățământ de către unități comerciale, cooperative și persoane particulare, al încălcărilor frauduloase a condițiilor de dare în arendă și al folosirii în alte scopuri a edificiilor cu destinație specială. Ministerul constata că doar în anul 1993 Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău a dat în arendă încăperi cu o suprafață totală de 1944 m², Academia de Studii Economice – 1792 și Universitatea Tehnică – 600 m². De asemenea, se dau în arendă și clădiri ale grădinițelor, ale sediilor stațiilor de tinerilor tehnicieni și de instruire a copiilor, iar familiile colaboratorilor instituțiilor de învățământ și persoane străine locuiesc în cămine, în timp ce elevii și studenții se înghesuiesc în camere mici sau sunt nevoiți să-și caute gazde. Pentru a contracara aceste fenomene, Ministerul Științei și Învățământului dispune conducătorilor instituțiilor de învățământ și întreprinderilor din subordine, inspectoratelor școlare să „ia măsuri disciplinare față de persoanele oficiale vinovate, până la eliberarea lor din funcție” și să execute riguros legislația privind combaterea corupției, privatizării ilegale și a altor infracțiuni economice⁴.

Autorul tabelului cronologic, elaborat pentru culegerea *Calvarul limbii române în Basarabia*, vorbind despre ministeriatul lui Nicolae Mătcaș, susține că „Nu a găsit susținere printre rusofoni și rusofili, eforturile de instituire a învățământului național i-au fost zădărnicate”⁵. Cercetând arhivele Ministerului pe care l-a condus cu atâta dedicație și diligență Nicolae Mătcaș, ne permitem să-l contrazicem pe Alexandru Bantoș. Este adevărat că guvernarea agrariană, ajunsă la putere la începutul anului 1994, a încercat să deturneze direcția de dezvoltare a

¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 493, ff. 73-74.

² *Ibidem*, ff. 128-129.

³ *Ibidem*, d. 488, ff. 91-92.

⁴ *Ibidem*, d. 629, ff. 93-94.

⁵ Nicolae Mătcaș. *Calvarul limbii române din Basarabia*, *op. cit.*, p. 11.

învățământului moldovenesc, imprimată de Nicolae Mătcaș. Guvernele agrariene au anulat ordine, emise în acest sens de ministrul Mătcaș și echipa lui, a elaborat și adoptat legi și norme prin care își propuneau să modifice mersul educației noastre naționale, au încercat să repună în drepturile imperialiste teoria moldovenistă și limba rusă, și altele. Agrarienilor le-a reușit pentru moment unele acțiuni subversive – așa cum a fost adoptarea Constituției (1994), anularea obligativității trecerii la predarea în limba română în instituții de toate nivelele, suspendarea atestării cadrelor didactice privind nivelul de cunoaștere a limbii de stat, încercările de a scoate din uzul comun a sintagmelor *limba română*, *națiune română* și înlocuirea lor cu cele pseudoștiințifice *limba de stat*, *limba oficială*, *națiune moldovenească* și altele, dar procesul lansat de revenire la tradițiile naționale românești, de sorginte europeană nu putea fi oprit. Rezistența intelectuală, care în momentele cruciale a răbufnit în stradă prin grevele din 1995 sunt tocmai demonstrația *sine qua non*. Păstrăm și astăzi denumirile disciplinelor școlare și academice „Limba și literatura română” și „Istoria Românilor”, sintagme care au intrat în discursul comun al cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de apartenența etnică. Este și meritul ministrului Nicolae Mătcaș. Iar Nicolae Mătcaș este și în anul 2020 convins că „sarcina de bază ce-i revine învățământului «moldovenesc» este de a se ralia din mers la restructurarea prin care trece învățământul românesc din Țară”¹.

”... a school that would take us back to our origins”– education in the Republic of Moldova in the reign of the ministry of Nicolae Mătcaș

University professor and prominent fighter for the national cause Nicolae Mătcaș, who started to lead the Ministry of Science and Education of the Republic of Moldova in the summer of 1990, when the impact of the Gorbachevist perestroika and the national movement, the old Soviet world was crumbling and a new order had started to be rebuild. In the ministry of more than three and a half years (1990-1994) Minister Mătcaș initiated and promoted several reforms that had the purpose to change the educational system of the Republic of Moldova from the state of deep Sovietization, by

¹ *Ibidem*, p. 405.

deideologizing, depoliticizing, demilitarizing, and creating a Romanian traditional educational system. The mentality is the area that accepts metamorphosis with reluctance so that the reforms have been difficult to accept by both camps responsible for education - students and teachers. However, the processes of the return of Moldovan education to the Romanian national traditions, a process defined by the reforms of Minister Matcaș - which were not always done well and especially were not always popular, but were irreversible for the further evolution of the higher education from Moldova.

Keywords: Nicolae Mătcaș, Ministry of Science and Education of the Republic of Moldova, national movement, reforms, higher education, sovietization, deideologization, depoliticization, demilitarization.

Liliana ROTARU,

doctor în istorie, conferențiar universitar

Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: liliana.rotaru@usm.md

ORCID (0000-0002-3051-5721)